

valoarea absolută a unor hotărâri aplicabile întregului stat roman. Însuși examenul răspunsurilor lui Traian lasă de altfel să se înțeleagă că împăratul nu-și propunea să statueze în indiferent ce materie o dată pentru totdeauna. Cum a arătat-o, între alții, Solari, într-un studiu din 1950, în *Scrisori* e sensibilă pendularea între tendințele autocratice și respectul prerogativelor Senatului, după cum e sensibilă dorința de a împăca intervenția autorității centrale în administrația locală cu principiul autoguvernării recunoscut orașelor la incorporarea în imperiu. Circumscrisă, un timp, la domeniile militar și financiar, imixtiunea guvernatorului provincial în gestiunea magistraților municipali avea să se accentueze pe măsura agravării crizei generale. În zilele lui Traian procesul e însă la începuturile lui. De aceea, în măsura în care ne permite să surprindem acest moment crucial din evoluția lumii vechi, și pentru că de fiecare dată hotărârile împăratului sînt precedate de adevărate expuneri de motive redactate de Pliniu, cartea a X-a a Corespondenței îmbracă în ochii istoricului o valoare documentară a cărei însemnătate greu ar putea fi exagerată.

D. M. Pippidi

FRANCESCO DELLA CORTE, *Suetonio Eques Romanus*, Milano, Istituto Editoriale Cisalpino, 1958

În această nouă carte, cunoscutul cercetător italian își propune să prezinte viața și opera lui Suetoniu ca rezultatul apartenenței scriitorului latin la ordinul ecvestru. Punctul de plecare pare a fi o inscripție recent descoperită la Bône în Algeria, în care sînt menționate cîteva elemente ale carierei publice a lui Suetoniu. Considerînd-o cunoscută, învățatul italian vorbește destul de puțin de această inscripție, făcînd însă adesea aluzie la conținutul ei. După un capitol introductiv (*Una carriera equestre*), Della Corte studiază pe rînd influența lui Cicero și Quintilian asupra biografului (capitolul *Il ciceronanesimo di Suetonio*), credința lui Suetoniu în miraculos, raporturile cu Pliniu cel Tânăr, comparațiile ce se pot face cu Tacit și Plutarh (capitolul *La polemica con Tacito e con Plutarcho*), efectele directe ale situației de cavaler angajat în birocrăția imperială asupra operei (*La mentalità del ceto equestre* și *La tecnica biografica*). Autorul nu neagă cu totul influența lui Pliniu cel Tânăr asupra biografiilor cezarilor (p. 86), dar socotește că el a depășit pozițiile acestuia, că s-a rupt de înfrîurirea acestuia în perioada redactării vieților împăraților, care ar ilustra în primul rînd o mentalitate tipic ecvestră. E vorba de mentalitatea micilor cavaleri angajați în birocrăția imperială și nu de concepțiile marilor cavaleri, posesori ai unor domenii întinse (p. 217). Datorită acestui lucru, opera lui Suetoniu n-ar ilustra ideile unui anumit partid, ci ar fi produsul unei personalități relativ obiective, « independentă ». Suetoniu ar arăta interes pentru condițiile ordinului ecvestru sub cezari, dar n-ar fi primit mandat din partea cavalerilor de a serie biografiile într-un anumit chip. Funcționar imperial, pe el l-ar fi interesat doar cum era administrat statul, pe lîngă curiozitățile scândaloase către care îl împingeau firea și formația sa de anticar (p. 229). În același timp învățatul italian recunoaște — și insistă asupra acestei constatări — că, datorită concepțiilor mediului în care s-a dezvoltat, Suetoniu îl admiră și-l descrie favorabil pe Otho și nefavorabil pe predecesorul Galba și pe succesorul Vitellius (p. 138). Concomitent, părăsirea tehnicii analistice, cronologice, practică încă de Tacit, e legată de apartenența la ordinul ecvestru. Biografia este un gen nou, adaptat ambianței politice și culturale în care s-a dezvoltat Suetoniu. Dezvoltarea acestui gen, consacrat de Suetoniu, în secolele următoare a dovedit importanța inovației lui Suetoniu. El a știut să rupă cu tehnica conservatoare a istoriografilor ordinului senatorial, dovedindu-se și prin aceasta reprezentant al cavalerilor.

În cartea lui Francesco Della Corte există negreșit pagini deosebit de interesante, mai ales în capitolele consacrate comparației cu Tacit și Plutarh sau tehnicii biografice a lui Suetoniu. Însă cum a rezultat de fapt din rîndurile de mai sus, autorul ajunge la anumite contradicții cînd e vorba de a defini atitudinea față de cezari. Della Corte recunoaște că Suetoniu a alcătuit biografia lui Otho de pe o anumită poziție, dar în altă parte vorbește de « obiectivitatea » lui; caută să demonstreze că optica lui Suetoniu este optica ordinului cavalerilor dar cîteva rînduri mai jos vorbește de « independența », dacă nu de imparțialitatea biografului (p. 220). În realitate faptul că Suetoniu nu fusese însărcinat de cineva să redacteze într-un anumit fel biografiile cezarilor nu înseamnă că ele n-ar reprezenta o operă pîrtinitoare. Vechea teză a imparțialității nu se poate împăca de loc cu constatarea că viețile cezarilor reflectă interesele unor anumite categorii sociale, chiar dacă afirmarea acestei constatări este adesea învăluită în considerații destul de vagi. De asemenea, dacă este foarte adevărat că Suetoniu reprezintă mai ales ordinul ecvestru (și inscripția de la Bône este o dovadă foarte prețioasă, judicios folosită de cercetătorul italian), totuși nu trebuie subapreciate relațiile biografului cu Pliniu și cercurile senatoriale. Cum a arătat de multă vreme Alcide Macé, arhiva secretă a familiilor senatoriale sau opiniile cercurilor aristocratice, pe care le frecventase Suetoniu, au constituit surse de bază pentru *Vitae Caesarum*. Nu este de crezut că Suetoniu rupsesse după moartea lui Pliniu cu aceste cercuri în așa fel încît ideile lor să nu fi înfriurit decît foarte superficial *Vitae duodecim Caesarum*. Admitem că Suetoniu a scris viețile cezarilor în primul rînd ca un exponent al cavalerilor, dar trebuie să evităm o exagerare și să constatăm o substanțială influență a mentalității aristocrației senatoriale asupra concepțiilor biografului.

E. Cizek

ARNALDO MOMIGLIANO: *Secondo contributo alla storia degli studi classici*. Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1960. 499 p.

În 1955, anul celui de-al X-lea Congres internațional de Științe istorice, în organizarea și bunul mers al căruia a ținut un loc de seamă, Arnaldo Momigliano făcea să apară la Roma volumul intitulat *Contributo alla storia degli studi classici*, în care strîngea laolaltă circa treizeci de memorii și note, scrise începînd din 1929 și privind dezvoltarea studiilor despre antichitate din epoca Renașterii pînă în zilele noastre. Retipărite în limbile în care fuseseră publicate pentru întîia oară, aceste texte — dintre care de un interes mai general mi se par acele închinete apariției istorice și funcției actuale a conceptului de elenism (1935), formării istoriografiei moderne asupra Imperiului roman (1936), ori conceptelor de « istorie antică » și « antichități » (1950) — dovedesc, dacă mai era nevoie, orientarea nouă a preocupărilor autorului, pornit de la cercetări de istorie pragmatică, greacă și romană, dar — sub influențele conjugate ale lui Benedetto Croce, Gaetano De Sanctis și Augusto Rostagni — atras într-o măsură crescîndă de studiile de istorie a istoriografiei și a filologiei clasice îndeobște. Urmarea acestei orientări noi, adîncită în anii celui de-al doilea război mondial, petrecuți de autor ca refugiat antifascist în Anglia, avea să fie — pe lîngă studiile citate și altele a căror mențiune ar necesita prea mult loc — marele număr de eseuri consacrate concepțiilor și metodei unei întregi serii de istorici moderni ai lumii vechi, de la Edward Gibbon, Niebuhr și Grote pînă la Mihail Ivanovici Rostovtzev.

Volumul a cărui apariție o semnalează astăzi continuă preocupările celui din 1955, de care se apropie și prin aspectul tipografic. Ca acela, e o culegere de texte scrise în limbile italiană, germană și engleză; ca acela, grupează fie studii de istorie a istoriografiei antice, fie studii asupra operelor de seamă închinete antichității în zilele noastre. Privite de aproape, liniile conținutului